

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-79.2-15>

УДК 378.011.3-051:81'243

Науменко У.В.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ (АНГЛІЙСЬКОЇ) МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Анотація. У статті висвітлюється комунікативна компетентність як основа мовленнєвої діяльності і професійної підготовки майбутніх учителів іноземної (англійської) мови у вищих навчальних закладах України. Розглядається сутність, фактори і умови формування її у студентів. Наведено практичні рекомендації здійснення комунікативної компетентності під час різних видів мовленнєвої діяльності студентів вищих навчальних закладів: слухання, говоріння, читання та письмо. Для формування вмінь мовленнєвої діяльності майбутніх учителів використовуються інновації, зокрема, інтерактивні технології навчання, які містять характеристику та опис нових підходів до їхнього впровадження.

Ключові слова: компетенція, комунікативний, майбутні вчителі, англійська мова, мовленнєва діяльність, слухання, говоріння, читання, письмо, інновації, інтерактивні технології навчання.

Naumenko Uliana

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: THEORY AND PRACTICE

Summary. The article focuses on communicative competence as the main basis of speaking activity and English teachers' professional training. This research outlines the findings from the survey, conducted among the students of the Institute of Foreign Languages, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. The results of this survey show that a very large majority of the future teachers don't have developed their communication skills. The study describes different theoretical and practical approaches of developing the English teachers' communicative competence. The concept of 'competence' in pedagogical, psychological and methodological literature has been studied in detail. Different interpretations of this notion have been given by scholars in dictionaries and reference literature. We should understand 'competence' as a person's ability to use knowledge and skills in practical activity. The concept of 'communicativity' is understood as means of sharing information through communication. Much attention in the article has been paid to learning technologies to help future English teachers to develop their communicative competence and their language proficiency. Practical recommendations have been given, which explain how to improve four basic skills of language learning: listening, speaking, reading and writing at English classes. It has been proved that work in pairs or in small groups is the most appropriate to involve all students in speaking and writing activities. Innovations, especially interactive learning technologies, are used to develop future teachers' speaking skills. They have useful characteristics of new teaching approaches and can be implemented in every classroom. This research has shown that the communicative competence of future foreign language teachers primarily includes the ability to carry out speaking activities. Its main aim is to form the ability to communicate on any suggested topic. To encourage 'comprehensible' students' speech acts and to discourage their spontaneous, unprepared speaking teachers can apply the 'technique of reverse action'.

Keywords: competence, communicative, future teachers, speech activity, listening, speaking, reading, writing, innovations, interactive learning technologies.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли відбувається реформування освіти, компетентність займає одне із провідних місць у її змісті, узгоджується із сучасними потребами та інтеграцією до європейського і світового освітнього простору. У Законі України «Про вищу освіту» компетентність розглядається як «динамічна комбінація знань, умінь, практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [5, с. 2040].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення, аналіз та узагальнення педагогічного досвіду з досліджуваної проблеми показав, що майбутні вчителі англійської мови навчально-наукового інституту іно-

земних мов ще слабо орієнтуються в поняттях «компетентність», «компетенція», «компетентнісний підхід» та в шляхах їхньої реалізації у педагогічному процесі.

Аналіз анкетування проведеного серед студентів інституту показав, що більшість респондентів звертає увагу на репродуктивний характер вивчення англійської мови. Вони засвідчують домінуючу роль викладача на заняттях. 67% опитаних – констатують, що саме викладач обирає тему та визначає види діяльності студентів; 89% із них – зазначають, що на заняттях здійснюється прослуховування іншомовного тексту, читання, відповіді на питання, виконання граматичних та лексичних вправ, відсутнє діалогічне, вільне мовлення та робота над зв'язним висловлюванням.

Студенти задовольняються традиційними видами діяльності на заняттях, що не сприяє досягненню поставлених програмою цілей – фор-

мування комунікативного мовлення. На їхню думку, навчальні програми націлені на засвоєння певного обсягу знань, формування умінь та навичок з іншомовного мовлення. Вони отримують готові знання, але губиться їхня самостійність і творчість. У них можуть виникати проблеми при пошуку нової ідеї, коли відомі підходи до розв'язання проблем не дають результату. Як бачимо, тема статті є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню проблеми «компетентність» у навчанні та вихованні присвячували свої дослідження Н. Бібік [1], Г. Гавришак [3], І. Зимня [6], Я. Кодлюк [7] О. Пометун [12], А. Хуторський [14] та ін.

Аналіз педагогічної, психологічної та методичної літератури показав, що поняття «компетентність» трактується науковцями по-різному: як обізнаність [1, с. 18], професіоналізм і як лише одна з його складових [8]; як готовність включитися в певну діяльність [12].

Визначення цієї категорії наявне у словниках. Так, словник дає переклад слова 'competence' як: 1) здатність, уміння; 2) компетентність; 3) достаток, гарне матеріальне становище; 4) компетенція, правомочність [10].

Великий тлумачний словник сучасної української мови подає такі визначення: «Компетентний – це той, який має достатні знання в певній галузі, добре обізнаний, тямущий; ґрунтується на знанні, кваліфікований; має певні повноваження, повноправний, повновладний» [2, с. 445]. Компетентність – це достатні знання в якій-небудь галузі, добра обізнаність, кваліфікованість, правомірність, автритетність, повноправність, наявність певних повноважень» [там само].

Г. Гавришак розглядає поняття «компетентність» як здатність результативно діяти, ефективно розв'язувати проблему, застосовувати знання у нестандартній ситуації, або як спроможність фахівця кваліфіковано виконувати завдання чи роботу [3].

О. Пометун, А. Хуторський розкривають різні види компетентностей: ключові, предметні, етичні, соціальні, професійні [12; 14].

І. Зимня обґрунтовує використання таких видів ключових компетенцій: компетенції пізнавальної діяльності: ставлення та розв'язання пізнавальних задач; нестандартність рішення; проблемні ситуації – їхнє створення та розв'язання; продуктивне й репродуктивне пізнання; дослідження, інтелектуальна діяльність; компетенції діяльності: гра, учіння, праця; засоби діяльності: планування, проектування, моделювання, прогнозування, дослідницька діяльність, орієнтування в різних видах діяльності [6, с. 12].

А. Маркова висвітлює психологічний аспект компетентності педагога: соціальний, особистісний та індивідуальний [9, с. 15].

Ширше визначають педагогічну компетентність інші дослідники: це «спеціальна і професійна компетентність дисципліни, що викладається; методична компетентність у галузі способів формування знань, умінь; соціально-психологічна компетентність у сфері спілкування; диференційно-психологічна компетентність у галузі мотивів, здібностей; аутопсихологічна компетентність у сфері переваг і недоліків власної діяльності і особистості» [1; 3; 4; 7; 11].

Мета статті полягає у висвітленні проблеми формування комунікативних компетенцій у майбутніх учителів іноземної (англійської) мови у вищому навчальному (педагогічному) закладі в теорії і на практиці.

Компетентності, на відмінну від узагальнених, універсальних знань мають дієвий, практико-орієнтований характер. Тому вони, крім системи теоретичних і прикладних знань, включають також когнітивну і операціонально-технологічну складові, що, на думку фахівців, є кроком уперед у навчанні іноземної мови, оскільки передбачають такі принципи та ідеї, як: зв'язок зі сферою діяльності: розгорнуте планування змісту дисципліни, особливо в тих положеннях, що стосуються її фундаментальної спрямованості; великий обсяг інваріантної частини змісту освіти, що відображає збереження і розвиток єдиного освітнього простору в умовах тенденцій децентралізації; предметно-центровану спрямованість освіти.

Як вважає Н. Бібік, «Компетентнісна освіта орієнтована на одержання особистістю конкретних навчальних результатів – знань, умінь, навичок, ставлень, досвіду, рівень засвоєння яких дозволяє їй діяти адекватно» [1, с. 18–19]. Діяти адекватно і ефективно можна за умови здобуття трьох основних груп компетентностей: компетентності, які мають відношення до самого себе; компетентності, які мають відношення до взаємодії з іншими людьми; компетентності, які мають відношення до діяльності у всіх її типах і формах.

Науковці (Н. Бібік [1], І. Зимня [6], Я. Кодлюк [7], Н. Побірченко [11]) розглядають визначення компетентності через поєднання двох складових – інтелектуальної і навичкової. У цьому визначенні наголошується на інтегративній природі компетентності, тут закладено ідею інтерпретації змісту освіти, що формується від «результату» («стандарт на виході»).

Компетентність у широкому розумінні може бути позначена як поглиблене знання навчальної дисципліни чи засвоєного уміння [12].

За нашим твердженням, цю категорію доцільно розуміти як здатність майбутніх вчителів англійської мови виконувати професійні функції, як теоретичну і практичну їх готовність здійснювати професійну діяльність або як сформованість професійних якостей. Бути компетентним – це вміти мобілізувати здобуті знання і досвід.

Відповідно до предмету нашого дослідження виникає потреба розглянути *комунікативну компетентність* майбутніх учителів англійської мови у педагогічному процесі вищої школи.

Слово «комунікація» у перекладі з латинської мови – «повідомлення, передача» [4, с. 621]. В українській мові комунікація визначається так: 1) обмін інформацією, спілкування; 2) шляхи сполучення, лійні зв'язку...» [там само].

На думку І. Зимньої, має бути установка на співробітництво і діалог; уміння користуватися інформацією; навчання співробітництву і діалогу на рівні взаємодії окремих людей [5].

Виклад основного матеріалу. Комунікативна компетентність майбутніх учителів – це здатність встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. Для ефективною комунікації характерним є досягнення

взаєморозуміння учасників взаємодії, розуміння ситуації й предмета спілкування, при цьому досягнення визначеності в розумінні ситуації забезпечує досягнення цілей з оптимальною витратою ресурсів.

У вищій школі комунікація як акт спілкування має свої особливості: це процес передачі інформації від мовця до слухача [3; 11].

Формування комунікативної компетентності доцільно здійснювати під час різних видів мовленнєвої діяльності на заняттях англійської мови з майбутніми учителями: Listening (слухання-розуміння англомовних текстів; Speaking (говоріння, яке включає відповіді на запитання за текстом, його переказування та робота над зв'язним висловлюванням; діалог, вільне спілкування); Reading (читання та переклад тексту, робота за його змістом); Writing (письмо, що передбачає виконання лексичних та граматичних вправ). Розглянемо види мовленнєвої діяльності детальніше.

В основі розвитку умінь і навичок мовленнєвої діяльності лежить вміння слухати, розуміти усне зв'язне висловлювання. Під час навчання у студентів постійно збільшується лексичний запас, ускладнюється граматичний лад мовлення, розширюється тематика та поглиблюється логіка міркувань у зв'язних висловлюваннях, що пропонуються для слухання. При цьому значно підвищуються вимоги до швидкості, точності сприйняття усного мовлення, розуміння прослуханого, вміння зосереджувати увагу протягом тривалих відрізків часу. Усе це зумовлює необхідність удосконалювати вміння й навички аудіювання як виду мовленнєвої діяльності. Під час слухання здійснюється процес розуміння висловлювання, тому потрібно навчити студентів стежити за розвитком думки, адекватно та емоційно сприймати інформацію; помічати в тексті слова, найбільш важливі для розуміння висловлювання – загального тону, тембру, сили голосу.

З аудіювання (слухання, розуміння та відтворення почутого на слух тексту), окрім традиційних фронтальних видів роботи над прослуханим текстом, доречно використати інноваційні педтехнології. Для цього на занятті студентам пропонується прослухати текст, дати відповідь на запитання за ним. Тексти для прослуховування можна брати з підручників англійської мови для студентів ВНЗ ('Laser. Fce. Student's book'; 'Upstream Student's book та ін.). Для роботи над прослуханим текстом можна обрати таку інтерактивну технологію «Навчаючи іншого, навчаюсь і сам(а)». Її суть полягає у роботі в парах. Студент слухає текст, готує питання і відповіді за цим текстом і продумає його переказ. Після цього кожен із них задає питання напарнику, а потім вони міняються ролями. Так само і з переказом тексту: спочатку один студент переказує текст, інший – слухає, а пізніше – навпаки.

Підсумовуючи, викладач пропонує обговорити роботу в парах і відповісти на питання «Що було легше: розповідати чи слухати співрозмовника?».

Вагоме місце у мовленнєвій діяльності студентів займає говоріння, яке ґрунтується на побудові діалогічного та монологічного висловлювань – усних і письмових. Це і переказ готових текстів, і побудова та відтворення діалогів, і зв'язних ви-

словлювань на основі прочитаних іншомовних творів, переглянутих фільмів, відвідування музеїв, картинних галерей, кафе тощо.

Для формування у майбутніх учителів умінь висловлюватися за допомогою діалогічного мовлення пропонується інтерактивна вправа «Мікрофон». Кожен студент тримає мікрофон (він може бути справжнім або уявним) та вибирає для себе співрозмовника. Тематика діалогів різна: знайомство, розмова про погоду, про природу (наприклад, «Природа – це диво»), економіку, спорт, відвідування кіно, театру і ін. Можна також спілкуватися по телефону чи скайпу, використовуючи комп'ютер.

У процесі такої мовленнєвої діяльності, як *говоріння* бажано застосовувати з майбутніми вчителями англійської мови прийом *вільного спілкування*. Можна запропонувати орієнтовні теми для спілкування: «Добробут народу»; «Обов'язок держави – захищати життя людини»; «Що в людині цінніше – праця чи розум?»; «Який світ людини кращий – внутрішній чи зовнішній?»; «Людина – більше учень чи вчитель?» тощо.

Цю вправу доцільно побудувати а допомогою інтерактивної технології «мозковий штурм» (або «мозкова атака»). Викладач або один із студентів (ведучий) пропонує тему для вільного висловлювання, наприклад, «Від чого залежить добробут народу (людини)?». Майбутні вчителі висловлюють свої думки, котрі є цінними, навіть ті, які суперечать істині, тому їх не можна критикувати. Наведемо орієнтовні відповіді: добробут народу залежить від: самого народу; від рівня його життя; від праці кожної людини; від уряду і президента; від дбайливого ставлення до природи та її ресурсів.

Підсумовує роботу студентів з вільного висловлювання викладач або ведучий технології «мозкового штурму».

Доцільно пропонувати студентам складати усні і письмові діалогічні і зв'язні висловлювання з безпосередньою комунікативною метою: запрошення, записка, оголошення, афіша, реклама, прохання, вибачення тощо. Ця робота виконується майбутніми учителями самостійно, з опорою на допоміжний матеріал: словосполучення, ключові слова, речення, план, початок чи кінцівка пропонованого зв'язного висловлювання.

Одним із найважливіших видів мовленнєвої діяльності є *читання текстів* (уривків із іншомовних творів). Слід мати на увазі, що у навчанні мовлення англійської мови широко використовуються тексти, робота над якими повинна розпочинатися з читання (уголос або мовчки). Специфіка роботи з читання, як виду мовленнєвої діяльності, передбачає привернення увагу студентів до правильного вимовлення слів, інтонації у вимові слів, речень, різних за структурою; з метою поділу речень на частини за допомогою пауз, мелодики, інтонації кінця речення та інших аспектів.

Бажано організувати дискусії після прочитаних уривків творів (текстів) у малих (3 учасників) і великих (від 5 до 7 учасників) групах. Для цього потрібно визначити проблему і пропонувати студентам вільно висловлювати власні думки з приводу прочитаного, аргументувати їх.

Під час такої мовленнєвої діяльності, як *письмо* доречно здійснювати виконання лексичних

і граматичних вправ з англійської мови. Варто використати інтерактивну технологію навчання – *асоціативний куц (АК)*: обирається і записується слово для АК. Відповідь на питання «Які асоціації викликає у вас це слово?» орієнтує студентів на використання слів, які дотичні за асоціацією до нього. Складається усно текст, заголовком якого є слово для *асоціації*. Ця робота здійснюється для розуміння лексичного та граматичного значення слова, його цінності в усному і писемному мовленні, а також відбувається збагачення словника студентів, який поповнюється новими лексемами та орфограмами, термінами, лексичне значення яких потрібно з'ясувати (дозволяється використовувати словники) та запам'ятати, щоб можна було активно застосовувати їх у нових життєвих ситуаціях.

Слова для асоціації можуть бути різними: *людина, космос, наука, природа, енциклопедія, рослинний і тваринний світ, їжа, одяг* тощо. Наприклад: домінуюче слово одяг передбачає низку асоціативних слів.

<p>людина жінка чоловік дитина зима весна літо сонце одяг</p> <p>квіти осінь сукня сорочка піджак жакет пальто плащ взуття черевики чоботи туфлі кеди куртка</p>
--

У процесі роботи над граматиною пропонуються вправи над реченням: поширити або скоротити його, вставити замість пропусків потрібні слова; сконструювати або переконструювати речення. Подібні вправи доречно використовувати з текстом: вибрати заголовок, визначити тему та головну думку; замість пропусків вставити потрібні за змістом речення тощо.

Отже, важливо, щоб в організації мовленнєвої діяльності студентів застосовувались такі ситуації, які б спонукали їх висловлюватись. Для цього можна включати в заняття сюжетно-рольові

ігри, у яких визначається місце, співрозмовник, мета висловлювання. Тематика їхня різноманітна, наприклад, 'On holiday'; 'Technology'; 'Sport'; 'Time, days, months and seasons' тощо.

Для розвитку усного і писемного мовлення краще використовувати роботу в парах і невеликих групах, яка дає можливість висловитись більшості студентів. При цьому потрібно майбутнім учителям прищеплювати культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника, призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитись іншому співрозмовникові, погоджувати свої репліки з тим, що він сказав.

Під час формування комунікативної компетентності можна застосовувати прийом зворотної дії, суть якого у тому, щоб зупинити спонтанні та ситуаційні дії, спонукати студентів до самоусвідомлення власного мовлення.

Висновки і пропозиції. Отже, комунікативна компетентність включає здатність майбутніх учителів іноземної мови до мовленнєвої діяльності, яка спрямована на формування уміння спілкуватися на будь-яку тему. Їх обізнаність у процесі мовленнєвої діяльності припускає досягнення інтегрованого кінцевого результату – мовленнєвої іншомовності, який може розглядатися як сформованість у них комунікативних компетентностей, поєднання мовних і мовленнєвих знань, умінь, навичок і здібностей. Це потребує використання як фронтальних, так й інноваційних технологій, зокрема інтерактивних, які б урахували вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на розвиток та на набуття майбутніми фахівцями комунікативної компетентності.

Проведене дослідження не вичерпує усіх завдань щодо висвітлення проблеми дослідження. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розкритті предметної та професійної компетентностей майбутніх учителів іноземної мови.

Список літератури:

- Бібік Н.М. Компетентний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 18–24.*
- Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. Київ : Ірпінськ : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
- Гавришак Г.Р. Компетентність та ключові компетенції викладача ВНЗ. *Матеріали регіонального науково-практичного семінару «Професійні компетенції та компетентності вчителя».* Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. 188 с.
- Загоруйко О.Я. Великий універсальний словник української мови. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2009. 768 с.
- Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 37–38. С. 2040.
- Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва : Исследоват. центр проблем качества подгот. специалистов, 2004. 40 с.
- Кодлюк Я.П. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх педагогів як пріоритет модернізації вищої освіти України. *Мат. регіон. наук.-практ. семінару «Професійні компетенції та компетентності вчителя».* Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. 188 с.
- Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
- Маркова А.К. Психологический анализ профессиональности учителя. *Советская педагогика.* 1990. № 8. С. 82–88.
- Мюллер В.К. Полный англо-русский, русско-английский словарь. Москва : Эксмо, 2013. 1328 с.
- Побірченко Н.С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект *Освіта та педагогічна наука.* 2012. № 3. С. 24–31.
- Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.*
- Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. Київ : Вид-во «К.І.С.», 2003. 296 с.
- Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование.* 2003. № 2. С. 58–64.

References:

1. Bibik, N.M. (2004). Kompetentnisnyi pidkhid: refleksyvnyi analiz zastosuvannia [Competence-based approach: reflexive analysis of the use] *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektyvy: Biblioteka z osvithoi polityky*. Kyiv: K.I.S., pp. 18–24.
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoi movy (2001). [The Large print thesaurus of modern Ukrainian]. Kyiv: Irpin: VTF «Perun», 1440 p.
3. Havryshchak, H.R. (2006). Kompetentnist ta kliuchovi kompetentsii vykladacha VNZ [Competence and key competencies of a university teacher]. *Materialy rehionalnoho naukovo-praktychnoho seminaru 'Profesiini kompetentsii ta kompetentnosti vchytelia'*. Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka, 188 p.
4. Zahoruiko, O.Ya. (2009). Velykyi universalnyi slovnyk ukraïnskoi movy. [The Large comprehensive dictionary of Ukrainian]. Kharkiv: TORSINH PLIUS, 768 p.
5. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (2014). [Law of Ukraine 'On higher education']. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 37–38, p. 2040.
6. Zymniaia, Y.A. (2004). Kliuchevye kompetentnosti kak rezultatyvno-tselevaia osnova kompetentnostnoho podkhoda v obrazovanii. [Key competencies as a target framework of the competence approach in education]. *Yssledovat. tsentr problem kachestva podhot. spetsyalystov*, 40 p.
7. Kodliuk, Ya.P. (2006). Kompetentnistnyi pidkhid u pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv yak priorytet modernizatsii vyshchoi osvity Ukrainy [Competence approach in training future teachers as a priority for the modernization of Ukrainian higher education]. *Mat. rehion. nauk.-prakt. seminaru «Profesiini kompetentsii ta kompetentnosti vchytelia»*. Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka, 188 p.
8. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektyvy: Biblioteka z osvithoi polityky (2004). [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: The Library of education policy]. Kyiv: «K.I.S.», 112 p.
9. Markova, A.K. (1990). Psykhohycheskyi analiz professyonalnosti uchytelia [Psychological analysis of teacher's professionalism]. *Sovetskaia pedahohyka*, no. 8., pp. 82–88.
10. Muller, V.K. (2013). Polniy anhlo-russkyi, russko-anhlyiskyi slovar [Comprehensive English-Russian, Russian-English dictionary]. Moskva: Eksmo, 1328 p.
11. Pobirchenko, N.S. (2012). Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii shkoli: teoretychnyi aspekt [Competence approach in higher education: theoretical aspect]. *Osvita ta pedahohichna nauka*, no. 3, pp. 24–31.
12. Pometun, O.I. (2004). Teoriia ta praktyka poslidovnoi realizatsii kompetentisnoho pidkhodu v dosvidi zarubizhnykh krain [Theory and practice of consistent implementation of the competence approach in the experience of foreign countries]. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektyvy: Biblioteka z osvithoi polityky*. Kyiv: K.I.S., 112 p.
13. Stratehiia reformuvannia osvity v Ukraini: Rekomendatsii z osvithoi polityky [The Strategy for education reform in Ukraine: Recommendations for Education Policy]. Kyiv: «K.I.S.», 296 p.
14. Khutorskoi, A.V. (2003). Kliuchevye kompetentsy kak komponent lychnostno-oryentyrovannoi paradyhmy obrazovannia [Key competencies as a component of a person-centered educational paradigm]. *Narodnoe obrazovanye*, no. 2, pp. 58–64.